

व्यवसाय व्यवस्थापन

(Business Management)

डॉ. दिलीप बी. पाटील

डॉ. चंद्रकांत आर. देवरे

महाराष्ट्रातील विविध विद्यापीठांतर्गत वाणिज्य व व्यवस्थापन विषयाच्या पदवी, पदव्युत्तर अभ्यासक्रमासाठी तसेच नेट-सेट व स्पर्धा परीक्षांसाठी अत्यंत उपयुक्त संदर्भग्रंथ.

व्यवसाय व्यवस्थापन

(Business Management)

डॉ. दिलीप बी. पाटील

प्राचार्य,

कर्मवीर व्यंकटराव रणधीर कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय,
बोराडी, ता. शिरपूर, जि. धुळे

डॉ. चंद्रकांत आर. देवरे

एम.कॉम., जी.डी.सी.अॅण्ड ए., पी.एच.डी.

विभाग प्रमुख, वाणिज्य विभाग महात्मा गांधी शिक्षण मंडळ संचलित
कला, शास्त्र व वाणिज्य महाविद्यालय चोपडा.

अथर्व पब्लिकेशन्स

अथर्व पब्लिकेशन्स

व्यवसाय व्यवस्थापन
(Business Management)

© सुरक्षित

ISBN : 978-93-95710-83-1

पुस्तक प्रकाशन क्र. ११०३

प्रकाशक व मुद्रक

युवराज भट्ट माळी

अथर्व पब्लिकेशन्स

धुळे : १७, देविदास कॉलनी, वरखेडी रोड, धुळे- ४२४ ००१.

संपर्क : ९४०५२०६२३०

जळगाव : शॉप नं. २, नक्षत्र अपार्टमेंट, शाहूनगर हौसिंग सोसायटी,
तेली समाज मंगल कार्यालयासमोर, जळगाव- ४२५ ००१.

संपर्क : ०२५७-२२३९६६६, ९७६४६९४७९७

ई-मेल : atharvpublications@gmail.com

वेबसाइट : www.atharvpublications.com

प्रथमावृत्ती : ६ मार्च २०२३

अक्षरजुळवणी : अथर्व पब्लिकेशन्स

मूल्य : ४५०/-

E-Book available on

[amazon.in](https://www.amazon.in) ■ [GooglePlayBooks](https://www.googleplaybooks.com) ■ atharvpublications.com

---

ऑनलाइन पुस्तक खरेदीसाठी www.atharvpublications.com

या पुस्तकातील कोणत्याही भागाचे पुनर्निर्माण अथवा वापर इलेक्ट्रॉनिक अथवा यांत्रिकी साधनांनी - फोटोकॉपिंग, रेकॉर्डिंग किंवा कोणत्याही प्रकारे माहिती साठवणुकीच्या तंत्रज्ञानातून प्रकाशकाच्या व लेखकाच्या लेखी परवानगीशिवाय करता येणार नाही. सर्व हक्क राखून ठेवले आहेत.

---

२ | अथर्व पब्लिकेशन्स

प्रस्तावना

‘व्यवसाय व्यवस्थापन’ हे पुस्तक उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या एस. वाय. बी. कॉम. तृतीय व चौथ्या सत्राच्या वाणिज्य आणि व्यवस्थापन विद्या शाखा अंतर्गत पुनर्रचित अभ्यासक्रम शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ पासून सुरु करण्यात आलेल्या अभ्यासक्रमानुसार मराठी माध्यमातून लिहिलेले पाठ्यपुस्तक आपल्या हाती देतांना आनंद होत आहे.

प्रस्तुत पुस्तकात व्यवस्थापनाची ओळख - अर्थ, व्याख्या, वैशिष्ट्ये, व्यवस्थापनाचे महत्त्व, कार्य व व्याप्ती, व्यवस्थापन प्रक्रिया, व्यवस्थापनेची सामाजिक जबाबदारी, आधुनिक व्यवस्थापनेतील विचारप्रणाली, नियोजन व निर्णय प्रक्रिया, संघटनेची बांधणी, संघटन रचना व प्रकार, प्रकल्प संघटन, समूह संघटन, नेटवर्क संघटन; अभिप्रेरणा - व्याख्या, अर्थ, अभिप्रेरणेचा सिद्धांत, व्यवस्थापनातील नवीन विचारधारा; यात ज्ञान व्यवस्थापन, प्रमंडळ सरकार, व्यवस्थापन बदल, नेतृत्व- नेतृत्व : व्याख्या आणि अर्थ, वैशिष्ट्ये, महत्त्व, निर्देशन- निर्देशन/संचालन, संचालनाचे महत्त्व, चांगल्या आदेशाची वैशिष्ट्ये, समन्वय- समन्वय : अर्थ आणि व्याख्या, गरज/आवश्यकता, समन्वयाची तत्वे, तंत्रे, नियंत्रण - नियंत्रण : अर्थ आणि व्याख्या, स्वरूप, संघर्षाचे व्यवस्थापन, मुल्याधिष्ठीत व्यवस्थापन इत्यादी मुलभूत संकल्पना स्पष्ट करण्यात आलेल्या आहेत. योग्य त्या ठिकाणी आकृत्या काढून स्पष्टीकरण करण्यात आलेले आहे.

प्रस्तुत पुस्तक वाणिज्य आणि व्यवस्थापन विद्याशाखेच्या विद्यार्थ्यांना उपयुक्त होईल अशी मला खात्री वाटते. तसेच हे पुस्तक विद्यार्थी आणि संबंधित शिक्षकांनादेखील अधिक उपयुक्त होईल या दृष्टीकोनातून प्रयत्न करून आपल्या हाती देत आहोत. या पुस्तकाविषयी आपल्या सूचना, प्रतिक्रिया आम्हाला अवश्य कळवाव्यात. त्याचे स्वागत होईल.

हे पुस्तक अथर्व पब्लिकेशन्स, जळगाव यांनी प्रकाशित केले त्याबद्दल आम्ही श्री. युवराज माळी यांचे ऋणी आहोत. प्रस्तुत पुस्तकाच्या लिखाणकामात प्रोत्साहन व मार्गदर्शन केले त्याबद्दल आम्ही डॉ. पी. आर. डोंगरे, अधिष्ठाता, वाणिज्य व व्यवस्थापन विद्या शाखा, उ.म.वि., जळगाव व डॉ. अरविंद चौधरी, उ.म.वि., जळगाव यांची प्रेरणा व यांचे सहकार्य यामुळे या पुस्तकाचे लिखाण पूर्ण झाले. वाणिज्य शाखेतील मित्र परिवाराचे आम्ही सदैव ऋणी आहोत.

- लेखक

अनुक्रमणिका

१. व्यवस्थापनाची ओळख ११
(Introduction to Management)
  - १.१ व्यवस्थापन : अर्थ आणि व्याख्या
(Management : Meaning and Definition)
  - १.२ व्यवस्थापनाची कार्ये
(Functions of Management)
  - १.३ व्यवस्थापनाचे महत्त्व
(Importance of Management)
  - १.४ व्यवस्थापन प्रक्रिया
(Management Process)
  - १.५ व्यवस्थापनाची सामाजिक जबाबदारी
(Social Responsibility of Management)

२. नियोजन ३९
(Planning)
  - २.१ नियोजन : अर्थ आणि व्याख्या
(Planning : Meaning and Definition)
  - २.२ नियोजनाचे महत्त्व
(Importance of Planning)
  - २.३ नियोजन प्रक्रियेतील पायऱ्या/टप्पे
(Steps in Planning Process)
  - २.४ नियोजनाचे घटक
(Components of Planning)
  - २.५ नियोजनाचे फायदे आणि तोटे
(Advantages and Disadvantages of Planning)

३. निर्णय प्रक्रिया ५९
(Decision Making)
  - ३.१ निर्णय प्रक्रिया : अर्थ व व्याख्या
(Decision Making : Meaning and Definition)

- ३.२ निर्णय प्रक्रियेचे तंत्र
(Techniques of Decision Making)
- ३.३ माहिती तंत्रज्ञान आणि निर्णय प्रक्रिया
(Information Technology and Decision Making)
- ३.४ निर्णय प्रक्रिया पध्दतीचे आधार
(Decision Support System)
४. संघटनेची बांधणी..... ७२
(Organizing)
- ४.१ संघटन : अर्थ आणि व्याख्या
(Organizing : Meaning and Definition)
- ४.२ संघटन रचना
(Organizational Structure)
- ४.३ संघटनरचनेवर परिणाम करणारे घटक
(Factors affecting the Organization Structure)
- ४.४ प्रकल्प संघटन
(Project Organization)
- ४.५ समूह संघटन
(Matrix Organization)
- ४.६ नेटवर्क संघटन
(Networking Organization)
५. अभिप्रेरण १०७
(Motivation)
- ५.१ अभिप्रेरणा
(Motivation)
- ५.२ अर्थ आणि व्याख्या
(Meaning and Definition)
- ५.३ अभिप्रेरणाचे महत्व
(Importance of Motivation)
- ५.४ अभिप्रेरणाचे प्रकार
(Types of Motivation)
- ५.५ अभिप्रेरणाचे सिद्धांत
(Theories of Motivation)

६. आधुनिक व्यवस्थापन दृष्टीकोन १२७
 (Modern Management Approach)
- ६.१ व्यवस्थापन प्रक्रिया दृष्टीकोन
 (Management Process Approach)
- ६.२ मानवी वर्तनवादी दृष्टीकोन
 (Human Behavioral Approach)
- ६.३ शास्त्रीय व्यवस्थापन दृष्टीकोन
 (Scientific Management Approach)
- ६.४ व्यवस्थापन पद्धती दृष्टीकोन
 (System Management Approach)
- ६.५ परिस्थितीसापेक्ष दृष्टीकोन
 (Situational / Contingency Approach)
- ६.६ अनुभवाधिष्ठीत दृष्टीकोन
 (Empirical Approach)
- ६.७ सामाजिक व्यवस्था दृष्टीकोन
 (Social System Approach)
७. नेतृत्व १४१
 (Leadership)
- ७.१ नेतृत्व : व्याख्या आणि अर्थ
 (Leadership : Meaning and Definition)
- ७.२ नेतृत्वाची वैशिष्ट्ये
 (Characteristics of Leadership)
- ७.३ नेतृत्वाचे महत्त्व
 (Importance of Leadership)
- ७.४ नेतृत्वाचा सिद्धांत
 (Theories of Leadership)
- ७.५ नेतृत्वाची कार्ये
 (Functions of Leadership)
- ७.६ नेतृत्व शैली/पध्दती
 (Leadership Styles)
८. निर्देशन १६०
 (Directing)
- ८.१ निर्देशन/संचालन (Directing)

- ८.२ संचालनाचे महत्त्व
(Importance of Direction)
- ८.३ आदेश/सूचना देणे
(Issuing Order or Instruction)
- ८.४ चांगल्या आदेशाची वैशिष्ट्ये
(Characteristic of Good order)
- ८.५ संचालन/निर्देशनाची तंत्रे
(Techniques of Directions)

९. समन्वय १८०

- (Co-ordination)
- ९.१ समन्वय : अर्थ आणि व्याख्या
(Meaning and Definition)
- ९.२ समन्वयाची गरज/आवश्यकता
(Need of Co-ordination)
- ९.३ समन्वयाची तत्वे
(Principles of Co-ordination)
- ९.४ समन्वयाची तंत्रे
(Techniques of Co-ordination)

१०. नियंत्रण १९४

- (Controlling)
- १०.१ नियंत्रण : अर्थ आणि व्याख्या
(Meaning & Definition)
- १०.२ नियंत्रणाचे स्वरूप
(Nature of Control)
- १०.३ नियंत्रण प्रक्रिया
(Control Process)
- १०.४ नियंत्रणाचे प्रकार
(Types of Control)
- १०.५ नियंत्रणाचे महत्त्व
(Importance of Controlling)
- १०.६ नियंत्रणाची तंत्रे
(Techniques of Control)

१०.७ नियोजन आणि नियंत्रण यातील फरक
(Relationship between Planning & Control)

११. उद्दिष्टानुसार व्यवस्थापन (एमबीओ).....२११

(Management by Objectives - MBO)

११.१ उद्दिष्टानुसार व्यवस्थापन : अर्थ व व्याख्या
(MBO : Meaning and Definition)

११.२ उद्दिष्टानुसार व्यवस्थापन
(Management by Objectives)

११.३ उद्दिष्टानुसार व्यवस्थापन प्रक्रिया
(Process of MBO)

११.४ उद्दिष्टानुसार व्यवस्थापनाचे फायदे
(Benefits of MBO)

११.५ उद्दिष्टानुसार व्यवस्थापनाच्या मर्यादा
(Limitations of MBO)

११.६ उद्दिष्टानुसार व्यवस्थापनासाठी परिणामकारक उपाय
(Suggestion for making MBO Effective)

१२. व्यवस्थापनातील नवीन प्रवाह.....२२७

(New Trends in Management)

१२.१ ज्ञान व्यवस्थापन
(Knowledge Management)

१२.२ प्रमंडळ सरकार/शासन
(Corporate Governance)

१२.३ बदलाचे व्यवस्थापन
(Management of Change)

१२.४ संघर्षाचे व्यवस्थापन
(Management of Conflict)

१२.५ मुल्याधिष्ठीत व्यवस्थापन
(Management By Values)

१२.६ सुक्ष्म व्यवस्थापन
(Self Critical Management)

संदर्भ सूची.....२४८

वाणिज्य व व्यवस्थापनशास्त्र उपयुक्त पुस्तके

आता ई-बुक स्वरूपातही
अथर्वची सर्व पुस्तके उपलब्ध...

- ▶ pejbook.com
- ▶ amazon.com
- ▶ Google Play Books
- ▶ atharvpublications.com

अथर्व पब्लिकेशन्स

ऑनलाईन पुस्तक खरेदीकरिता...

www.atharvpublications.com

ISBN 978-90-83710-60-1

₹ - 450/-

